

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет дошкільної та спеціальної освіти
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

РЕФЕРАТ

на

ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

освітній ступінь «магістр»

на тему:

**«СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка II курсу, 614аз групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Колісніченко Катерина Володимирівна

Керівник: кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Слатвінська Анна Анатоліївна

Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти **Білан Валентина Андріївна**

Умань – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	8
1.1. Дослідження проблеми сенсорного виховання дітей з особливими освітніми потребами (інтелектуальні порушення) у педагогічній та психологічній літературі.....	8
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	41
2.1. Організація формувального етапу експерименту щодо проведення ігор з дітьми з інтелектуальними порушеннями.....	41
2.2. Аналіз результату впровадження ігор у корекційно-виховний процес дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	62
2.3. Методичні рекомендації з сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	70
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Найважливішою метою корекційного навчання є підготовка дітей з особливими освітніми потребами до самостійної життєдіяльності, інтеграції в сучасну систему суспільних відносин. Рання педагогічна корекція, подолання та попередження порушень у розвитку є визначальною умовою для досягнення цієї мети. Особливе значення для психічного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, зокрема з інтелектуальними порушеннями, має сенсорне виховання.

Проблема сенсорного виховання – одна з найактуальніших у педагогіці раннього розвитку. Психічні процеси, відчуття та сприймання забезпечують сенсорно-перцептивний рівень відображення навколишньої дійсності в образній формі, який, власне, є безпосереднім, чуттєвим, тим, що виконує регуляцію актуальних дій суб'єкта [36]. Таке відображення дійсності складає основу формування пізнавальної діяльності (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.) і, насамперед, мислення. Тому розробка проблеми сенсорного виховання є необхідною умовою підвищення рівня інтелектуального розвитку підростаючого покоління.

Відіграючи важливу роль у вихованні загалом, розвиток сенсорних процесів має суттєве значення для удосконалення практичної діяльності суб'єкта, оскільки «будь-яка доцільна дія регулюється чуттями» (І. Сеченов), а для її регуляції «потрібні складні механізми зворотної аферентації» (П. Анохін), «сенсорної корекції» (Н. Бернштейн) та ін. Відтак, сенсорне виховання дитини є необхідною умовою формування у неї предметно-практичної та інших видів діяльності, що є особливо важливими для трудового виховання.

Сучасна автоматизація та комп'ютеризація виробництва зумовлюють необхідність удосконалення людського сприймання. Адже саморегулюючі виробничі машини виконують фізичну працю, частково – керівну функцію, але за людиною залишається контролююча функція, здійснення якої базується

на основі сприймання сигналів різної модальності та оцінювання їх значення для коригування виробничого процесу.

Таким чином, сенсорне виховання є невід'ємною складовою та основою розвитку підростаючого покоління, засвоєння суспільного досвіду, успішного навчання та ефективної підготовки до самостійної у житті. У цьому руслі особливе значення надається сенсорному розвитку дитини, що розглядається найбільшою мірою в аспекті теорії розвитку сприймання як формування та удосконалення перцептивних дій (Ш. Абдулаєва, В. Аванєсова, Б. Ананьєв, З. Богуславська, Л. Веккер, Л. Венгер, О. Войлокова, И. Волобуєва, О. Скжанова О. Запорожець, В. Зінченко, М. Лісіна, М. Поддьяков, А. Рузька, А. Усова та ін.). Формування ж перцептивних дій передбачає опанування перцептивних операцій (дій обстеження) відповідно до засобів (знарядь) – сенсорних еталонів, за допомогою яких виявляються властивості та особливості об'єктів, та завдань (пошук, виявлення, розрізнення, ідентифікація тощо).

Закономірності навчання дітей сприймання послідовно реалізуються в дошкільній дидактиці – у спеціально розробленому змісті та методичних засобах розвитку сприймання. Доведено, що за відсутності спеціально організованого сенсорного виховання розвиток дитини уповільнюється і не завжди досягає рівня, необхідного для подальшого розвитку у неї пізнавальної діяльності, успішного шкільного навчання, підготовки до фізичної та розумової праці, важливою складовою яких є сприймання.

Проблема сенсорного виховання, щонайперше в аспекті розвитку інтелекту та підготовки до життя, особливо актуальна щодо дітей з інтелектуальними порушеннями. Так само, спеціально організоване навчання та виховання у дитини з інтелектуальними порушеннями відіграють ще більшу роль, аніж у розвитку дитини з нормотиповим розвитком.

Ефективність корекції розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями значною мірою залежить від раннього залучення до освітнього процесу, цілеспрямованого ознайомлення з навколишнім світом. Це передбачає

спеціальну організацію чуттєвого пізнання на основі розвитку сенсорно-перцептивної сфери, оскільки недоліки сприймання є специфічною закономірністю аномального розвитку [37]. Окрім того, результати спеціальних досліджень свідчать, що дітям з інтелектуальними порушеннями притаманне особливе сприймання.

Це враховується у корекційно-розвитковій та освітньому процесі та програмах розвитку дошкільників. При цьому слід зазначити, що вивчення сенсорно-перцептивної сфери цієї категорії дітей здійснювалося опосередковано, через призму забезпечення корекції та розвитку інтелектуальної сфери та формування предметно-практичної діяльності. На сьогодні у системі дошкільного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями сенсорне виховання передбачає ознайомлення із системами сенсорних еталонів і формування різноманітних способів обстеження предметів; організацію обстеження дітьми властивостей предметів та їх відношень. Завдання сенсорного виховання більшою мірою розв'язуються у процесі навчання дітей малюванню, конструюванню, математики. Необхідні дидактичні матеріали та методи розвитку сприймання добираються кожного разу у відповідності до зазначених видів діяльності та не мають системного характеру.

Враховуючи актуальність проблеми, було визначено тему магістерської роботи: **«Сенсорний розвиток дітей молодшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами засобами ігрової діяльності».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впливу запропонованої системи ігор на забезпечення сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Відповідно до мети було визначено наступні **завдання**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури дослідити стан розробленості проблеми сенсорного розвитку дітей молодшого

дошкільного віку з особливими освітніми потребами (на прикладі дітей з інтелектуальними порушеннями) в Україні та за кордоном.

2. Виявити особливості сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

3. Експериментально перевірити ефективність впливу запропонованої системи ігор на забезпечення сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

4. Розробити методичні рекомендації з сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – процес сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – ігрова діяльність дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями, як засіб корекції їхнього сенсорного розвитку.

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема:

теоретичні: аналіз та узагальнення даних загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури стосовно сенсорного виховання та сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями;

емпіричні: спостереження за навчальним процесом у закладі спеціальної освіти з метою виявлення особливостей сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями, бесіди з дефектологами та вихователями спеціальних дошкільних установ щодо сенсорного розвитку та виховання дітей.

Експериментальна база дослідження. Дослідженням було охоплено 30 дітей, з них 20 дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями КЗ «Дашівська спеціальна школа» Вінницької обласної ради.

Практичне значення здобутих результатів полягає у розробці системи корекційних занять із сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з

інтелектуальними порушеннями, що може застосовуватись у роботі спеціальних закладів освіти та в умовах родинного виховання; при діагностиці дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Апробація результатів дослідження: Основний зміст та результати дослідження висвітлено тезах: **Колісніченко Катерина**, Слатвінська Анна Сенсорний розвиток дітей молодшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами засобами ігрової діяльності. *Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки*. Матеріали 9-ої Всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 березня 2023 р.). Умань: Візаві, 2023. С. 86–88.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (58 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 90 сторінок.

ВИСНОВКИ

Здобуті в процесі дослідження результати дають змогу дійти таких загальних висновків:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури досліджено стан розробленості проблеми сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами (на прикладі дітей з інтелектуальними порушеннями) в Україні та за кордоном. Внаслідок теоретичного аналізу літературних джерел з'ясовано, що проблема сенсорного виховання та сенсорного розвитку є однією з найбільш актуальних у педагогіці раннього розвитку дітей. Психічні процеси відчуття та сприймання забезпечують сенсорно-перцептивний рівень відображення навколишньої дійсності в образній формі, що виконує регуляцію актуальних дій суб'єкта. Таке відображення дійсності складає основу формування пізнавальної діяльності та має суттєве значення для удосконалення практичної діяльності суб'єкта.

2. Виявлено особливості сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Визначено, що суть сенсорного виховання складає сенсорний розвиток дитини, який розглядається найбільшою мірою в аспекті теорії розвитку сприймання як формування та удосконалення перцептивних дій. Формування ж перцептивних дій передбачає опанування перцептивних операцій (дій обстеження) відповідно до засобів (знарядь) – сенсорних еталонів, за допомогою яких виявляються властивості та особливості об'єктів, а також завдань (пошук, виявлення, розрізнення, ідентифікація тощо). Загалом, сенсорне виховання розглядається як процес формування в дитини відчуття та сприймання, здатності відображати предмети, виділяти їх властивості та відношення.

3. Експериментально перевірено ефективність впливу запропонованої системи ігор на забезпечення сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями. У результаті спеціально

проведеного дослідження з вивчення сенсорного розвитку як сформованості перцептивних дій відповідно до їх структури (завдання, засоби, операції), змісту складових та показників, механізмів та рівнів сприймання кольору, форми, величини предметів і явищ дійсності, у дошкільників з інтелектуальними порушеннями виявлено уповільненість, недоліки та специфічні особливості. У більшості дітей виявлено достатній рівень сенсорного розвитку. Виокремлення та розрізнення заданих властивостей предметів доступно всім дітям цієї категорії, однак уявлення про властивості кольору, форми мають нестійкий та фрагментарний характер; знання щодо сенсорних еталонів форми та кольору недостатні або формальні.

Експериментально доведено, що сенсорному розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями сприяє застосування у освітньому процесі системи корекційних занять з використанням дидактичних ігор та вправ. В основу розробки такої системи покладаються вимоги до поетапного формування перцептивних дій відповідно до їх структури; кожний етап формування забезпечується спеціально визначеними завданнями та змістом. Встановлено, що сенсорному розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями сприяє формування орієнтувально-пошукової діяльності, ознайомлення із сенсорними еталонами (форми, кольору, величини), поєднання сенсорного досвіду дитини зі словом-назвою властивостей предметів, за умови здійснення з дітьми загальної корекційної роботи та специфічної, спрямованої на корекцію порушень сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями. При розробці системи дидактичних ігор та вправ враховувались виявлені рівні та особливості сенсорного розвитку дітей, їхні можливості.

Експериментально підтверджено, що після проведення спеціально організованої роботи із сенсорного розвитку у дошкільників з інтелектуальними порушеннями значно покращились кількісні та якісні показники виконання завдань з предметами, що відрізняються за кольором, формою, величиною, що свідчить про підвищення рівня їх сенсорного розвитку, зокрема рівня сформованості уявлень про зовнішні властивості

предметів та знань сенсорних еталонів. Отримані результати формувального етапу дослідження є підставою для висновку про ефективність розробленої системи дидактичних ігор та вправ для сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

4. Розроблено методичні рекомендації з сенсорного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.